

tetésével és egy ezt követő „Antidotum contra Recidivam” (Orvosság a visszaesés ellen) címet viselő, szerzetestársait figyelmeztető befejező résszel zárja, mivel kéziratának további részei: a custosok jegyzéke stb. már tulajdonképpen nem kusztódiatörténet. Győrffy teljes szövegében közli a decretumot, és a custosok 1727-ig szóló névjegyzéke előtt az erdélyi ferences misszió működésének és eredményeinek bizonyítására közli a Katilikus Status 1726. december 14-i keletű elismerő bizonylatát.

Győrffy könyve foglalkozik még a kusztódiának provinciává való felemelésével. Részben az Erdélyi Katolikus Status kérelmére a Milanóban 1729. június 4-én tartott egyetemes káptalan tárgyalta az ügyet, s ez év május 20-án tette meg Csató Eleket, az eddigi custost az új provincia fejévé, helyébe custossá nevezte ki Győrffy Pált. Őt azután 1732. június 29-én provinciálissá választották. Ezt a tisztséget 1735. július 4-ig viselte, utóda Bögszi László lett. Ez az utolsó időpont megjelölés, melyet a könyvben olvashatunk.

Győrffy könyvének utolsó – negyedik – része „Az erdélyi provincia konventjeinek, rendházainak és lakóhelyeinek számáról” címet viseli. Saját szavaival ismertetjük mondanivalóját. „... konventet hatot számlál: a csíksomlyóit, a mikházit, a szebenit, az esztelnekit, a vajdahunyadit és a kolozsvárit. — Megszüntetett konventet pedig, amelyek most már csak rendházak, ugyancsak hatot számlál: a szászmedgyesit, a brassóit, az udvarhelyit, a szászvárosit és a gyergyóit. Residentiája pedig három van: a dési, a segesvári és a károlyvárosi”. Mikor röviden ismerteti ezek múltját és jelenét, legmelegebb hangon és leghosszabbban a csíksomlyói rendhárról és az ott a Boldogságos Szűz tiszteletére épült templomról beszél. A pünkösdi búcsúról, melyre „nemcsak Erdély közelebb fekvő helyeiről, hanem a Moldvai fejedelemségből is és Magyarországi területéről is a népek igen nagy tömege szokott ide zárandokolni”. A hely 1661. évi pusztulásáról majd újjáépítéséről szólva Kájonit szólaltatja meg, az ő *Liber Nigerére* utal. Elevenen rajzolja meg, hogy tartották távol 1694-ben a kolostor ellen támadó tárokat, amikor a házfőnök, Nizet Ferenc a nagyszámú iskolai ifjúságot és az odamenekült népsokaságot lándzsák helyett hosszú karókkal a kezükben, az asszonyokat fedetlen fővel és sötét ruhába öltözve csatasorba állította, s így seregnek álcázva a néhány lovasból és fegyveresből álló védőket, rászedte és visszavonulásra készítette a rabló-dúló tatárokat, a templomot és kolostort megmentve egy újabb pusztulástól.

Győrffy Pál latin nyelvű történeti munkáját Domokos Pál Péter fordította magyarra a második

csíksomlyói kiadás szövegéből. Az Erdélyért, „édes hazájáért” élő-haló fordító saját költségén jelentette meg a könyvecskét, „hogy az erdélyi szigorúbb szabályok szerint élő ún. obszerváns ferencesek 1640 és 1719 között végzett tevékenységét mindenki olvashassa egy hű ferences betűi nyomán” (7.).

VARGA IMRE

Köhler, Hans Joachim: Bibliographie der Flugschriften des 16. Jahrhunderts. Teil I. Das frühe 16. Jahrhundert (1501–1530). Band I. Druckbeschreibungen A–G. Tübingen 1991. XLVIII, 620 p. 25 cm.

A 15. század nyomdatermékei, az ún. ősnymotványok példányai az elmúlt száz esztendő során világszerte fokozatosan egyre gondosabb kezelésben és mind részletesebb feldolgozásban részesülnek. Ennek tudható be, hogy a régi nyomtatványokkal foglalkozók (könyvtárosok, antikváriusok, bibliográfusok) mind nagyobb és nagyobb érdeklődéssel fordulnak az időrendben következő, a 16. században készült kiadványok felé. Ez a korszak a világtörténelem egyik legviharosabb időszaka, elég ennek kapcsán csak a reformációra és a törökveszedelemre gondolni. A nyomtatványok tartalma is ennek megfelelően — a korábbi század termékeivel összehasonlítva — sokkal színesebb, érdekesebb és sokoldalúbb lett. Tehát nem csupán a logika mondatja, hogy az ősnymotványok után a következő korszak kiadványait kell most sorra venni, de azok tartalma is igen sokszor renkdívil vonzóvá teszi a velük történő behatóbb foglalkozást.

A 16. század nyomdatermékeinek feltárási mélysége természetesen még nagyon messze van az ősnymotványokétól, de egyedül a legutóbbi években is már jelentős előrehaladás történt ezen a téren. Abban a két országban ugyanis, ahol ebben a korszakban a legtöbb kiadványt — hozzávetőleg a világ össztermésének mintegy kétharmadát — állították elő, vagyis a németek és az olaszok, nagy vállalkozás keretében igyekeznek ezeket bibliográfiailag regisztrálni. Közülük a nagyobbik és a hazai gyűjteményekben legjobban képviselt nyomtatványok, a német nyelvterületen készült kiadványok várhatóan 90 000 bibliográfiai egységet tartalmazó jegyzéke: *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts* (VD 16) (vö. Magyar Könyvszemle 1984. 261–264.). E vállalkozás első terméke az a szerzői betűrendes sorozat, amelynek várható terjedelme kb. 20 kö-

tet lesz. Ebből eddig már 17 napvilágot látott, ahol is már az S betű eleje található. A másik, az országok Rómában készülő központi katalógusa az országuk mai területén a 16. században előállított kiadványokról. Ennek eddig az ábécé első két betűjét tartalmazó egy-egy kötetét látott napvilágot: *Le edizioni italiane del XVI secolo. 1989–1990.*

De nem csupán az országok retrospektív nemzeti bibliográfiái, de a 16. századi nyomtatványokat őrző nagyobb gyűjtemények katalógusai is igen nagy mértékben járulnak hozzá ahhoz, hogy az e kiadványok feletti áttekintés tovább javuljon. Itt emlékeztetni kell az Országos Széchényi Könyvtár három kötetben napvilágot látott katalógusára (vö. Magyar Könyvszemle 1991. 160–162.), amely világviszonylatban is jelentős, mintegy 16 000 darabos állományáról ad jó áttekintést. A 16. századi nyomtatványokra vonatkozó információk további gazdag forrása a nyomdahelyek (városok) és nyomdászok, továbbá a jelentősebb szerzők munkái, végül, de nem utoljára a valamely speciális tartalmi szempontból (pl. hungarica, misekönyvek, bibliák, naptárak, szótárak) összeállított bibliográfiák és katalógusok. Ebbe a legutóbbi kategóriába tartozik az alább ismertetésre kerülő kiadvány.

A 16. század rendkívül mozgalmas voltáról a fentiekben már említés történt. Ezt igazolják azok a nyomtatásban napvilágot látott kiadványok, amelyeket rölapoknak (Flugschriften, feuiles volantes) neveznek. Ezek voltak azok a szövegek, amelyek viszonylag kis terjedelmük miatti rövid nyomdai átfutásukkal a napi eseményeket leggyorsabban voltak képesek követni. E csoportból nőtt ki azután fokozatosan a mára nagyhatalmúvá vált sajtó. A 16. század évtizedei – elsősorban a Luther fellépése nyomán kialakult reformáció miatt – különösen eseménydúsak voltak. Maga a rölap műfaja is – csekély előzményektől eltekintve – ekkor izmosodott meg és alakult ki. Hazája és a legtöbb kiadványt közreadó része Európának a velünk szomszédos német nyelvterület volt.

Mindezek alapján élénk érdeklődésre tarthat számot a hazai történeti stúdiumokkal foglalkozók körében a 16. századi német és latin nyelven megjelent rölapok bibliográfiája. A nagyszabású vállalkozás keretében elsőként e század első három évtizedében közreadott nyomtatványok bibliográfiája készült el Tübingában Hans-Joachim Köhler gondozásában. Ennek hat kötetre tervezett és az említett évtizedeket tartalmazó részének első három kötetét a nyomtatványok bibliográfiái leírásait tartalmazza.

E vállalkozás a tübingai egyetemen 1973-ban a teljesség igényével indult, de a támogatások megszüntével kénytelenek voltak beérni a bibliográfiai munkálatokkal párhuzamosan készült mikro-kártyás felvételeken közreadott 5000 mű gondozásával. Tehát ezek rendkívül gondos és igényes bibliográfiái leírása jelenik meg összesen három kötetben, ahol is megtalálható az illető kiadványvalamennyi jellemző adata a címszöveg betűhű és sorvég jelölésének közlésétől a nyomdászmeghatározásig, a pontos kollációtól a gazdag szakirodalmi hivatkozásig stb. Természetesen a mikrolapon teljes terjedelmében közreadott példány lelőhelye és a mikrokártya pontos adatai is olvashatók ugyanott.

A sorozat következő három kötetét a mutatókat tartalmazza majd. Ebből egy-egy jól bevált áttekintést ad majd a cím szövege, a nyomdahely, a nyomdász stb. szerint. Különösen izgalmasnak ígérkezik a két kötetre tervezett és rölapok tartalmát tárgyszavak szerint feltáró rész. Ebből feltehetően számos magyar vonatkozás fog meg napfényre kerülni. De már az első kötet 1460 tételéből is több szerzői hungarikum-rölapot lehetett felismerni. Ezek egy része a Szabó Károly-féle RMK III. kötetben, mások az ehhez 1990-ben közreadott *Pótlások, kiegészítések, javításokban*, egy kis részük egyelőre még ott sem lelhetőek fel (Köhler 15. és 1148. sz.). A fenti esetekben azonban nem új szövegekről van szó, hanem már ismerteknek korábban a hazai szakirodalomban nem regisztrált további kiadásairól.

Magyar szempontból ugyancsak jelentősek azok a nem szerzői hungarikumok, amelyeknek tartalma vonatkozik hazánkra. Ezek közül kimagasló a Dózsa-háborúról tudósító nevezetes rölap: *Ein gross Wunderzeichen*. Ennek négy kiadásáról is beszámol ez a bibliográfia (1387–1390. sz.). Miután a hazai szakirodalom (Magyar Könyvszemle 1984. 24–33.) ennek eddig összesen hét kiadásáról tud, ebből bizonyos arányokat lehet lemérni a Köhler-féle bibliográfia teljességét illetően. Természetesen a mikrolap készítése során egyelőre – technikai okok miatt – szükségszerűen csupán néhány gyűjteményre kellett szorítkozni. Jellemző a wolffenbütteli Herzog August Bibliothek rendkívüli gazdagságára, hogy ott a három hiányzó kiadásból kettő még fényképezésre, ill. bibliográfiai regisztrálásra vár egyedül ebből a rölapból.

Még mindig ennél a Dózsa-féle rölapnál maradvá, a Köhler-féle bibliográfiában az ezt megelőző leírás (1386. sz.) fényt vethet arra, hogy felte-

hetően honnan származik ennek a meglehetősen szokatlan címe. Ott ugyanis az 1512-ben a müncheni Schobser-nyomdában, ahol különben a hazai parasztháború leírásának két kiadását is előállították, készült kis kiadvány következő címe olvasható: *Ein gross Wunderzeichen, auf dem Berg Sinai bei Sankt Katharinen Grab geschehen*. Ennek alapján arra lehet gondolni, hogy talán ebben a müncheni műhelyben láthatott napvilágot az 1514. év első felében Magyarországon történekről szóló röplapnak a fenti címet követő első kiadása.

Érdeklődéssel várjuk ennek az értékes bibliográfának további köteteit.

BORSA GEDEON

Walsh, J. E.: A catalogue of the fifteenth-century printed books in the Harvard University Library. Volume I. Binghamton–New York, 1991. XXV, 617, XVI p. — 23 cm.

A könyvnyomtatás legkorábbi korszakában, a 15. században készült kiadványokat őnyomtatványoknak nevezik. E kategória világszerte rendkívüli megbecsülésnek örvend, hiszen azok száma és összetétele egyben rangot is ad az azokat birtokló könyvtárnak. Ennek is tudható be, hogy az utolsó század során a világ majd minden jelentősebb ilyen jellegű állománya feltárást nyert, amelyek egy része nyomtatott katalógus formájában napvilágot is látott már, illetve folyamatosan jelenik meg ma is. Amíg korábban az ilyen kiadványokban a bibliográfiai azonosítás és esetleg még a példány esetleges hiányosságának közlése volt csak a cél, addig az utóbbi időben az igényesebb megoldás során a példány minden egyéni jellegzetességének (kötés, a korábbi tulajdonosok stb.) ismertetésére is kiterjednek a leírások. Joggal, hiszen a bibliográfiai azonosítás terén mind kevesebb újat tudnak az ilyen katalógusok nyújtani. Évtizedek telnek el addig, amíg a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (GW) berlini szerkesztősége által központilag nyilvántartott mintegy 30 000 féle őnyomtatványhoz néhány száz további, korábról ismeretlen, 15. századi nyomtatványt jegyeznek ott be, ami így is mindössze kb. egy százalékát teszi ki a már ismerteknek.

A példány egyedi ismertetése azonban számtalan további új adatot hoz napfényre mind a kötés-, mint a könyvtártörténet művelői számára. Itt kell megemlíteni, hogy ennek az igényes megoldásnak egyik élenjáró művelője az Országos Széchényi Könyvtár egykori munkatársa, Hubay Ilona volt. Ő több bajorországi gyűjtemény 15. századi nyom-

tatványait ismertette ilyen módon: Würzburg, Universitätsbibliothek (1966) — Eichstätt (1968) — Neuburg/Donau (1970) — Augsburg, Stadtbibliothek (1974). A világ legnagyobb régi állománnyal rendelkező könyvtárai közül többen is ma már ilyen igényességgel tárják fel a 15. századból származó nyomdatermékeket. Ki kell emelni ezek közül a párizsi Bibliothèque Nationale és a müncheni Bayerische Staatsbibliothek folyamatosan napvilágot látó ilyen jellegű katalógusait.

A csupán bibliográfiai azonosításra szorító őnyomtatvány-katalógusok közül mindig élenjáró volt az észak-amerikai gyűjtemények állományát összesítő census. Egész ország teljes 15. századi nyomtatvány-állományát ugyanis itt foglalták először össze 1919-ben, majd másodszer 1940-ben, harmadszor pedig 1964-ben. A múlt nélküli, de gazdag Egyesült Államok intézményei ugyanis nagy ambícióval gyűjtötték és gyűjtik ma is a régi könyveket, amelyek a tulajdonos számára általában tekintélyt is biztosítanak. Így a jelentős anyagi erők felett rendelkező könyvtárak utólag mintegy megvásárolják múltjukat. És nem is eredménytelenül. Elég ennek bizonyítására az említett három censzusból regisztrált példányok számát felsorolni: 13 200 — 35 232 — 47 188. Mára ez már messze túljutott a félszázazeren. Forrásul leginkább a Földközi-tenger vidéke (elsősorban Olaszország) szolgál, de Európa más vidékeiről is szorgalmasan vásárolnak az amerikaiak. Így a Hess által 1473-ban Budán kinyomtatott első hazai kiadvány, a *Chronica Hungarorum* legújabbban felbukkant példánya is (vö. Magyar Könyvszemle 1990. 129–131.) az Atlanti-óceán túlsó partjára került.

A fentiek alapján tehát az Egyesült Államokban levő könyvtárak őnyomtatványairól a Frederick R. Goff nevével fémjelzett harmadik census (1964) lényegében viszonylag korszerű áttekintést nyújt. (A nevezett szerző kézírásával kiegészített példányát 1973-ban hasonló formájában közreadták, így az még korszerűbb tájékoztatást ad.) Ilyen előzmények után szinte természetes, hogy az USA legpatinásabb egyetemének, a Harvard Universitynek őnyomtatványai is a példány részletes ismertetésével jelennek meg. Erre a feladatra az említett egyetem régi és ritka nyomtatványainak jelentős részét őrző Houghton Library vezetője, James E. Walsh vállalkozott. (Ő nem teljesen ismeretlen a Magyar Könyvszemle olvasói előtt, hiszen tollából — a jelen ismertetés írójának társszerzőségében — már jelent meg cikk e folyóirat hasábjain (1965. 128–233.) Joannes Sambucus, a neves hazai származású humanista auto-bibliográfiájának ismertetésével.)